

ASPECTE ALE SPIRITUALITĂȚII RUȘILOR LIPOVENI DIN MILA 23. VECHEA ȘI ACTUALA BISERICĂ A COMUNITĂȚII STAROVERE

Rezumat: În urma cercetării realizate în vara anului 2021 în localitatea Mila 23, am aflat de existența unei biserici anterioare celei construite în 1983 pe „platforma” satului. Imagini ale acestei biserici au fost păstrate în documentarul „Oameni și locuri” al regizorului Ion Bostan, realizat în anul 1971. Scopul construirii unei alte biserici a fost acela al protejării monumentului și obiectelor de cult de frecvențele inundații care afectau localitatea. În anul 1983 a fost construită noua biserică din Mila 23, având hramul Sf. Ioan Gură de Aur.

Analizând arhitectura celor două biserici, cea veche fiind demontată acum aproximativ patru decenii, realizăm faptul că arhitectura acestora a fost asemănătoare. A fost identificat locul de amplasare al fostului lăcaș de cult, acolo fiind în prezent o construcție din ciment care adăpostește probabil piatra altarului.

Cuvinte-cheie: spiritualitate, arhitectură, tradiție, Dobrogea de nord, Delta Dunării.

Cadrul geografic în care ne-am desfășurat cercetarea este unul special, fiind vorba de o așezare situată în spațiul deltaic, pe un grind, acolo unde accesul este posibil doar pe calea apei. Teritoriul vizat se află într-o continuă schimbare datorată factorilor naturali, dar și antropici.

Din punct de vedere al locuirii acestui spațiu, la aproximativ 6 km de satul Mila 23, în punctul Taraschina, aparținând administrativ de Maliuc, între canalele Olguța și Șontea, a fost atestat arheologic un complex de locuire atribuit culturii Gumelnița (așezare de tip tell, mileniul V a.Chr.), suprapus de așezări de epocă elenistică (sec. IV-II a. Chr.), romană (sec. II-V p. Chr.), medievală (sec. X-XI p. Chr.) și modernă (sec. XIX-XX)¹.

* Complexul Național Muzeal ASTRA Sibiu. E-mail: adrian.stoia@muzeulastra.com

¹ Sursa web: <http://ran.cimec.ro/?codran=160788.01>

Parțiala izolare a populației din acest „ținut al apelor” a fost favorizată atât de cadrul natural, cât și de stabilirea în această zonă, cuprinzând teritorii aparținând cândva Imperiului Otoman, a creștinilor de rit vechi, staroverii, veniți din Rusia țaristă la jumătatea secolului al XVIII-lea, dar și a populației de ucraineni (zaporojeni) veniți în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după desființarea Siciei Zaporojne.

Localitatea Mila 23 este situată pe malul drept al brațului Dunărea Veche și aparține astăzi administrativ de comuna Crișan. Între localitățile Gorgova și Crișan, care sunt unite pe apă prin brațul Sulina, Dunărea Veche realizează o buclă în formă de potcoavă, pe această limbă de uscat fiind amplasată așezarea pescarilor lipoveni de la Mila 23. Datorită cadrului geografic, satul s-a dezvoltat liniar, urmând brațul Dunării, aproximativ în dreptul canalelor Vișina și Eracle, cu doar câteva străzi paralele, intersectate la capătul dinspre sud-est al localității de mai multe străduțe, care formează parcele rectangulare. După marile inundații din anii '70, partea de sud-est a localității a fost înălțată, aici fiind ridicată „platforma”. Un nou canal a fost săpat din brațul Dunării până în partea de sud a satului, de unde a fost excavat pământul, la mal fiind construite pontoane, unde sunt acostate bărcile.

Trebuie precizat faptul că majoritatea așezărilor cu locuire permanentă din spațiul deltaic s-au dezvoltat pe brațul Sulina sau pe celelalte brațe ori grinduri mai importante. În prezent, câteva localități au reușit să prospere datorită dezvoltării turismului (probabil cele mai vizibile sunt Mila 23 și Crișan). Altele au dispărut sau sunt în curs de dispariție (este cazul satului depopulat Sfiștofca).

Dezvoltarea localității Mila 23 este relativ târzie. În lucrarea *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, apărută în anul 1904, autorul amintește de mica așezare de aici: „«La mila 23», e un mic cătun cu vreo 2-3 case, în care locuiesc 12 suflete ce se ocup cu pescăritul. Ține de Satul-Nou”². La acea vreme, de plasa Tulcea țineau administrativ satele Pardina, La mila 23, Principele Ferdinand și Fântâna Dulce³. Astăzi, din punct de vedere administrativ, satele componente ale comunei Crișan sunt: Crișan, Caraorman și Mila 23.

Deoarece din zonă nu lipseau clădiri cu destinație specială, așa cum sunt morile de vânt sau cherhanalele, același autor amintește despre cele destinate preparării și depozitării temporare a peștelui, existente cândva aici: „La mila 23, în vecinătatea căreia actualmente se concentrează gârlele de comunicațiune cu toate lacurile situate în această regiune centrală la Nord de brațul Sulina, sunt instalate cherhanale, dintre care cea mai importantă (nu atât ca instalație, cât prin afacerile

² Căpitanul M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fizică, politică, economic și militară*, Atlierele Grafice V. Socecu, București, 1904, p. 260.

³ *Ibidem*, p. 255.

ce face) este aceea a D-lui Armarachi, mare negustor de pește din Tulcea”⁴. Din aceleași însemnări aflăm că în anul 1913 populația satului ajunsese la 86 de familii, însumând 216 suflete, din care peste 80% erau lipoveni, având ca ocupație de bază pescuitul. Datorită resurselor oferite de cadrul natural (pește, stuf și papură, zone desecate devenite pășune pentru animale), activitățile de bază ale localnicilor au fost adaptate acestor condiții. În afara meșteșugurilor tradiționale întâlnite oriunde în mediul rural (fierărit, tâmplărit, olărit, cojocărit etc.), sunt practicate o seamă de specializări locale, adaptate mediului natural, precum: construcția și repararea bărcilor (de către marangoz), pescuitul și împletitul plaselor pescărești, creșterea animalelor și albinăritul, construcția de case utilizând resursa locală (stuf, papură, lemn, lut), agricultura⁵, iar astăzi, aflat într-un anumit grad de dezvoltare – turismul.

În decursul ultimilor ani, o echipă de muzeografi de la CNM ASTRA și-a propus cercetarea în zona localităților Mila 23, Letea, C. A. Rosetti, Sfiștofca, unde au fost realizate interviuri, filmări și au fost achiziționate obiecte de cultură materială, necesare dotării monumentelor aduse din localitatea Letea, în prezent aflate în curs de reconstrucție în Muzeul în Aer Liber din Sibiu.

În urma unei cercetări care a avut loc în vara anului 2021, cu ajutorul unui localnic⁶ am putut identifica locul unde cândva era amplasată vechea biserică a satului. Acum, zona rămasă, închisă cu un gard din sârmă ghimpată, este acoperită de vegetație, doar câteva cioturi ai unor stâlpi din lemn sugerând faptul că aici a fost ridicată cu ani în urmă o clădire. Piatra de altar a fostei biserici este protejată prin amplasarea aici a unui „sarcofag” din ciment. Construcția are forma unui cub, deasupra având o cupolă semisferică. Datorită unui mic postament de ciment situat deasupra, presupunem că aici a fost montată cândva o cruce lipovenească. De altfel, la câțiva metri este sprijinită de un pom o cruce din lemn, înaltă de aproximativ 2 m, a cărei bază o constituie un mic acoperiș din tablă în formă de bulb de ceapă, cu o mică sferă deasupra. Pe suprafața aceluiași teren se mai găsesc astăzi o mică construcție/magazie din lemn, de formă rectangulară, un mic gard metalic care proteja cândva un mormânt, câțiva stupi de albine abandonăți aici și vase metalice de bucătărie, posibil protecții de vânt pentru lumânări (?), așa cum am găsit și în alte sate situate în regiune. Toate acestea, dar mai ales vegetația crescută, dau aspectul unui spațiu abandonat.

⁴ *Ibidem*, p. 816.

⁵ Iuliana Titov, Alexandru Chiselev, *Meșteșuguri tradiționale din Delta Dunării. Raport de cercetare*, Centrul pentru Politici Durabile Ecopolis, București, 2015, pp. 5-6.

⁶ Informator de teren – Valentin Agache, pescar, 50 ani, loc. Mila 23, jud. Tulcea (a consemnat Adrian Stoia, 2021).

După spusele localnicului care ne-a fost ghid în identificarea locului de amplasare a vechii biserici din Mila 23, aflăm că monumentul de cult „era mai lung, mai mare” în comparație cu actualul lăcaș și că biserica a fost construită urmând modelul tradițional al arhitecturii din zonă. Materialele de construcție utilizate au fost stâlpii și furcile din lemn, stuful, lutul și acoperișul din tablă. Conform tehnicii de construcție, spațiul dintre furcile din stejar era umplut cu maldăre de stuf, așezat în picioare și strâns între lețurile bătute atât la interior, cât și la exterior, structura fiind lipită cu straturi succesive de lut.

Tot din cartea căpitanului M. D. Ionescu descoperim o mențiune a acestei biserici, dacă nu va fi fost cumva vorba de un lăcaș de cult mai vechi, consemnată cu ocazia vizitei în anul 1913 a prefectului de Tulcea, Petru Th. Sfetescu. Este consemnat faptul că în localitate exista un mic lăcaș de cult, descris drept o căsuță de rugăciune, modestă dar curată. Profitând de această vizită, localnicii au cerut ajutorul prefectului în fața autorităților ecleziastice superioare, sperând că li se va accepta un preot pentru biserica lor. Cu prilejul vizitei, numele cătunului „La mila 23”, care aparținea administrativ atunci de comuna Caraorman, a fost schimbat în „Principele Mircea”, denumire păstrată până în anul 1947⁷.

Cu prilejul cercetărilor, deși am întrebat mai mulți localnici, nu am reușit să avem acces la fotografii cu vechea biserică din Mila 23, imaginea acesteia regăsind-o totuși în filmul documentar intitulat „Oameni și locuri”, realizat în 1971 de regizorul Ion Bostan. Regizor încă de la înființarea studioului „Sahia Film” și fascinat de spațiul deltaic⁸, unde a realizat aproximativ 50 de filme documentare, cu referire la floră, faună sau oamenii acestor locuri, I. Bostan a poposit de mai multe ori în satul Mila 23.

Documentarul la care facem referire a fost filmat în anul 1970, în timpul inundațiilor catastrofale care au atins numeroase zone ale României. Inundațiile de la sfârșitul lunii mai au fost provocate de ploile abundente, dar și de topirea zăpezilor consistente din munți. La începutul lunii următoare, în aprilie, ploile au continuat, provocând numeroase pagube în întreaga țară. Apele scurse în Dunăre au inundat și de această dată spațiul deltaic. Mircea Tacciu menționa în ziarul *Scânteia Tineretului*, în data de 25 iunie 1970, că suprafața inundată depășește 60.000 hectare, numărul satelor distruse complet de apă în deltă „a ajuns la 10, al celor inundate parțial, la 14 [...] Cei care vor veni anul acesta la Maliuc nu vor mai vedea casele satului de pe celălalt mal din fața Ostrovului. Vulturul va dispărea acum, acolo apele umezesc semnele tradiționale de pe timpanele caselor. [...] Din

⁷ Cerasela Dobrinescu, *Rușii lipoveni din Dobrogea – istorie și tradiții specifice (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – 2011)*, Editura „C.R.L.R.”, București, 2019, pp. 130-131.

⁸ Călin Căliman, *Filmul documentar românesc*, Editura Meridiane, București, 1967, pp. 27-28.

loc în loc au început să apară movile de lut, din clisă neagră, deasupra cărora se zburlesc câteva maldăre de stuf. E tot ce a mai rămas din pereți și din acoperiș⁹”.

În timpul filmărilor referitoare la urmările inundațiilor, regizorul a realizat câteva cadre (lucru interesant și curajos în timpul regimului comunist) cu recuperarea odoarelor din biserică și evacuarea acestora cu ajutorul bărcilor localnicilor.

În duminica Sfințelor Paști, rușii lipoveni sfințesc la biserică ouăle destinate consumului, oferind în același timp ouă și cozonaci persoanelor în etate sau celor mai sărace¹⁰. Localnicul V. Aghache își aduce aminte că în timpul sărbătorilor pascale, atunci când apele erau crescute, în vechea biserică din Mila 23, localnicii au construit podețe pe care stăteau și asistau la slujbă. Sfințirea colacilor și a ouălor se desfășura pe nou construita „platformă”, locul unde urma să fie amplasată biserica nouă. Probabil dorința de a avea un lăcaș de cult protejat de previzibilele revărsări de ape a dus la demararea lucrărilor înainte de sosirea actelor oficiale.

Din imaginile oferite de documentarul mai sus menționat, observăm că arhitectura vechii biserici era asemănătoare cu a celei noi. Monumentul era compus dintr-o navă-sală, de formă dreptunghiulară, la intrarea dinspre vest cu un pridvor deschis care precedea pronaosul, sprijinit pe doi stâlpi din lemn și cu un acoperiș în două ape, cu învelitoare din tablă. Pronaosul, de formă aproape pătrată în secțiune, are construit deasupra turnul cu parter și trei etaje, cel superior deschis, care sprijină pe șase stâlpi acoperișul cu învelitoare din tablă, având forma bulbului de ceapă. Deasupra acestuia este construit un mic pedestal având forma unui paralelipiped dreptunghic, la partea superioară fiind montată crucea rușilor staroveri, cu opt extremități. Între stâlpii etajului deschis este montat un gard de protecție. Etajul I este iluminat de două sau trei ferestre, semicirculare la partea superioară. Precizăm faptul că în documentul la care ne raportăm, cadrele luate de cameră sunt realizate doar dinspre latura nordică a bisericii. Naosul bisericii era protejat de un acoperiș în două ape, cu învelitoare din tablă, pe latura de nord fiind construit un pridvor, cu șarpanta în două ape. Dacă actuala biserică a respectat planul arhitectural al celei vechi, este posibil ca și vechea biserică să fi avut un pridvor și pe partea de sud. În continuarea navei spre est, trecând de linia pridvorului, era construit un al doilea turn, mai mic ca înălțime, dar cu planul de dezvoltare orizontală mai mare. Partea superioară a

⁹ Mircea Tacciu, *Crîncena înfruntare cu apele. Tulcea în „Scânteia Tineretului”*, luni 25 mai 1970, p. 2.

¹⁰ Alexandru Chiselev, *Hrana rituală și ceremonială la rușii-lipoveni din nordul Dobrogei*, în „Anuarul Muzeului Național al Literaturii Române Iași”, Anul X, Editura Muzeelor Literare, Iași, 2017, p. 164.

acestuia este realizată la fel, cu un acoperiș în formă de bulb, sprijinit pe stâlpi, deasupra cu „crucea lipovenească”.

Pe latura de nord, trei ferestre situate de o parte și de cealaltă a pridvorului lasă lumina zilei să pătrundă în monumentul de cult. La exterior biserica a fost zugrăvită în culoare albă, lemnăria ușilor și a stâlpilor fiind vopsite în culoare albastru deschis. Este posibil ca și cele două turnuri să fi fost vopsite în aceeași culoare albastră. Din imaginea filmată se observă un gard din lemn cu înălțimea de aproximativ 1 m, care mărginește pe latura nordică biserica.

Din informațiile primite pe teren, aflăm că această biserică a rămas în picioare încă aproximativ un deceniu după deschiderea noului monument de cult, iar pe uși și ferestre au fost montate obloane din fier, pentru protejarea bisericii.

În anul 1983 a fost construită noua biserică a rușilor de rit vechi din Mila 23, având hramul Sf. Ioan Gură de Aur, lăcaș de cult care funcționează și în prezent, preot paroh al acestei biserici fiind, din 2012, Ioan Leontin Stanilov¹¹.

Din punct de vedere arhitectural, noua biserică este asemănătoare vechiului monument de cult din localitate. Arhitectura urmează același model de navă-sală, de plan dreptunghiular, compusă din pronaos, naos și altar, cu două turnuri, plasate la apus și la răsărit, deasupra altarului.

Pridvorul, situat la intrarea principală din vestul bisericii, deasupra căruia este construit unul dintre turnuri, este vopsit în culoare albastră. Este deschis pe două laturi, cea din dreapta, acolo unde este așezată scara de intrare la etaj, fiind placat cu plăci OSB. Stâlpii de lemn care susțin turnul de la intrare sunt decupați la partea superioară, formând o arcadă semicirculară. Patru luminatoare de formă semicirculară lasă lumina zilei să pătrundă la etajul turnului. Deasupra acestuia este construit acoperișul învelit în tablă, susținut de opt stâlpi, între ei cu un mic gard de protecție. Pe un mic turn cu înălțimea de aproximativ 0.5 m, situat deasupra, este montată crucea cu opt colțuri. Corpul bisericii este de plan dreptunghiular, atât peretele nordic, cât și cel de sud fiind tăiate de câte trei ferestre în două canaturi, în tâmplărie de PVC, care permit luminii să pătrundă la interior. Altarul este luminat și el de trei ferestre, în două canaturi. De asemenea, atât pe latura de miazăzi, cât și pe cea de miazănoapte sunt realizate două intrări de tip pridvor, protejate de un acoperiș în două ape, cu învelitoare din tablă și susținut de câte patru stâlpi. Pridvorul de la intrarea de sud este ornamentat cu trei icoane mari, de formă dreptunghiulară, intrarea principală fiind străjuită și ea, de o parte și de cealaltă a ușii, de icoanele sfinților Petru și Pavel.

La interior, tavanul este realizat în formă semicirculară, vopsit în albastru, iar podeaua este placată cu gresie de aceeași culoare. Pronaosul este separat de

¹¹ Iuliana Titov, *Relația majoritari – minoritari etnici în Dobrogea de Nord*, Editura Dobrogea, Tulcea, 2015, p. 88.

naos printr-un perete acoperit de icoane, în zona mediană legătura cu naosul fiind realizată printr-un panou boltit semicircular.

Pereții interiori sunt zugrăviți în culoare albă, doar pe latura de nord, acolo unde este ușa pridvorului, se pare blocată, fiind prinse trei icoane pictate pe lemn.

În panouri de formă octogonală, așezate în cupola turnului, este ilustrat central Pantocratorul, pe laturile cupolei fiind redați cei patru evangheliști. Pe tavanul semicircular al bisericii pictat în culoarea specifică lipovenilor – albastru, sunt ilustrate stele auriu. Iconostasul bisericii este realizat din lemn, pictat în culorile alb, albastru și auriu, pe el fiind încadrate icoanele, conform tipicului bisericesc.

Ancadramentele ferestrelor, stâlpii pridvorului de nord și de sud, pazia și cele două turnuri sunt vopsite în culoare albastră, la fel și colțurile vestice ale construcției, restul bisericii fiind zugrăvită la exterior în alb.

Aproape de intrarea în biserică, în partea dreaptă a drumului de acces, este ridicat un foișor tip clopotniță, construit din țeavă pătrată, cu un acoperiș în două ape realizat din țiglă metalică, cu scară metalică de acces și gard de protecție din lemn la platformă. În clopotniță sunt prinse de un stâlp orizontal patru clopote din fontă, având dimensiuni asemănătoare, și un clopot cu o dimensiune mai mare, realizat cu sprijinul financiar al credincioșilor și binecuvântarea episcopului Tulcii, în anul 2021, așa cum este înscris pe metal. Pe unul din clopotele mici este înscris anul 1922. Un alt clopot din fontă este păstrat la colțul vestic al sălașului de cult.

De la biserică, continuând drumul „pe platformă” înspre est, în câteva minute se poate ajunge la actualul cimitir al localității. Menționăm că în partea opusă a satului, înspre vest, acum câteva decenii era amplasat vechiul cimitir, urmele lui fiind vizibile astăzi doar prin câteva cruci înconjurate de gard. Acesta a fost probabil cimitirul inundat în anii '70 și filmat în documentarul regizorului Ion Bostan.

Concluzii. În urma cercetării realizate în localitatea Mila 23 împreună cu colegi muzeografi din cadrul Muzeului ASTRA din Sibiu, am aflat de existența unei biserici anterioare celei construite în anul 1983, pe „platforma” satului. Imagini ale acestei biserici au fost păstrate în documentarul „Oameni și locuri” al regizorului Ion Bostan, realizat în anul 1971. Scopul construirii unei alte biserici a fost acela al protejării monumentului și obiectelor de cult de frecvențele inundații care afectau localitatea. Confruntând imaginile celor două biserici (cea veche fiind demontată acum aproximativ patru decenii), realizăm faptul că acestea au avut o arhitectură asemănătoare. Totuși, noile materiale de construcție și-au făcut simțită prezența prin folosirea tâmplăriei PVC la ferestrele și la ușile monumentului.

Diferențe sunt vizibile, de asemenea, în prezența pridvorului de la intrarea dinspre vest, a dimensiunilor naosului și turnurilor, respectiv în forma puțin modificată a acoperișului din tablă al turnurilor.

ASPECTS OF SPIRITUALITY FROM THE LIPOVAN VILLAGE OF MILA 23. THE OLD AND PRESENT COMMUNITY CHURCH

Abstract: Following the research carried out in Mila 23, we found out about the existence of a church prior to the one built in 1983, on the “platform” of the village. Images of this church have been preserved in the documentary "People and Places" by director Ion Bostan, filmed in 1971. The purpose of building another church was to protect the monument and its liturgical objects from the frequent floods that affected the town. In 1983, the new church from Mila 23 was built, dedicated to St. John Chrysostom.

Analyzing the architecture of the two churches, the former being dismantled about four decades ago, we realize that their architecture was similar. The location of the former place of worship has been identified, where presently a cement building probably housing the altar stone can be found.

Keywords: spirituality, architecture, tradition, North Dobrogea, Danube Delta

ASPECTE ALE SPIRITUALITĂȚII RUȘILOR LIPOVENI

Fosta biserică a localității Mîla 23 în timpul inundațiilor, imagini din documentarul „Oameni și locuri (Prin Delta necunoscută)”, Ion Bostan, 1971. Sursa: <https://www.youtube.com/watch?v=0tPZkNz-mlw> (20.03.2022)
Planșa 1

Actuala biserică a localității Mila 23

ASPECTE ALE SPIRITUALITĂȚII RUȘILOR LIPOVENI

Magazie/depozit(?) și zona altarului,
ridicate pe terenul pe care a fost construită fosta biserică a localității Mila 23

Terenul pe care a funcționat fosta biserică a localității Mila 23 și posibilele urme ale stâlpilor de susținere.

Interiorul actualei bisericii din Mila 23
(sursa: <https://www.see360.ro/mila-23/biserica-lipoveneasca/>)
Planșa 4